

легитимности действий, совершаемых в различных сферах общественной жизни.

Необходимо отметить специфику рационального в правовой психологии, все рациональные элементы которой вплетены в практическую жизнедеятельность социальных групп и отражают актуальные потребности и интересы людей. Знания и представления людей о правовой действительности не просто закрепляют в обобщенной форме результаты их мыслительной деятельности, но и являются рациональным обоснованием их отношения к тем или иным аспектам правовой сферы. Поэтому рациональные элементы в правовой психологии неразрывно связаны с эмоциями, чувствами.

Правовая психология отражает в своих формах реальное, живое сознание людей, их непосредственную реакцию на те или иные события правовой действительности,

она, собственно, и есть это реальное сознание людей, отражающее правовые условия и отношения, сложившиеся на данный момент в обществе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Потопейко Д.А. Правосознание как особое общественное явление. -М., 1971.
2. Варшенин Г.А., Петров Е.С. Эмоции и поведение. -Л., 1989.
3. Матузов Н.И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как две стороны «одной медали» // Правоведение. – 1994. -№ 2.
4. Изард К.Е. Эмоции человека. -М., 1980.

Поступила в редколлегию 16.02.2004

ЛИТОВЧЕНКО О.С. ПСИХОЛОГИЯ СПРИЙНЯТТЯ ПРАВОВИХ НОРМ

Розглядається проблема сприйняття правових норм на базі юридичної психології через такі її структурні елементи, як права «совість», інтуїтивні правові здогади, прозріння, миттєвий правовий інсайт, правовий борг.

***

LITOVCHENKO A.S. THE PSYCHOLOGY OF PERCEPTION'S PRINCIPALS OF LAW

The problem of perception of rules of law is considered on the basis of legal psychology through its such structural elements, as legal "conscience", intuitive legal guesses, an enlightenment, instant legal insight, a legal duty.

Н.Э. МИЛОРАДОВА

Національний університет внутрішніх справ

УДК 159.922:341.018

АНАЛІЗ ВІДОБРАЖЕННЯ МЕТОДІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ У ЗАКОНОДАВЧИХ СИСТЕМАХ ДЕЯКИХ КРАЇН

Розглядаються характеристики та співвідношення правових норм в діючих законодавствах деяких країн.

Міжнародна співпраця правоохоронних органів склалася у продуктивну систему, в межах якої вирішуються питання дотримання поліцією прав людини, проблем попередження злочинності, боротьби з нею та поведження з правопорушниками. Ця співпраця здійснюється як на міжурядовому рівні, так і шляхом безпосередніх контактів поліцейських асоціацій та служб.

Всебічний захист прав людини, її честі та гідності - одна з найважливіших задач правоохоронних органів. Існування людини у певному суспільстві вимагає соціальних можливостей, заснованих на принципах рівності між людьми, невід'ємності прав, розумного балансу інтересів суспільства та інтересів особистості, що відповідає рівню

розвитку цивілізації. Регулювання можливостей задоволення своїх здійснюється соціальними нормами, серед яких виділяють моральні (етичні) і правові. Відповідно, розрізняють моральні і юридичні права. Особливістю прав людини є те, що вони становлять фундаментальні за природою універсальні моральні категорії, невід'ємну складову частину для кожної живої людини в її стосунках з державою [1].

Держава, як вища форма організації суспільства, регулює стосунки з реалізації людиною своїх прав за допомогою юридичних норм, встановлюючи тим самим межі можливої поведінки людини. Рівень втручання держави різний і залежить від соціально-економічних і політичних

умов існування. Головною вимогою є те, що у своїх обмеженнях держава не повинна ні з яких причин позбавляти людину можливості нормального існування і розвитку. В інших випадках держава зобов'язана утримуватися від надмірного соціально-невиправданого втручання, порушувати ліміти правообмеження [2]. Розглядаючи розвиток прав і свобод людини в історичному контексті, можна побачити, що кожне наступне покоління намагалося захистити права людини краще, ніж попереднє. У історичному розвитку права людини проходять шлях від природних прав до соціальних, і від них - до юридичних прав, закріплених у законах. Багато вчених відзначають, що вся історія людства може бути пояснена як історична боротьба за права і свободи людини [3].

Кожна країна має своє законодавство, що регламентує діяльність державних органів. Порівняльний аналіз правових систем та низки законодавчих актів, регламентуючих діяльність правоохоронних органів окремих європейських та азійських держав, свідчить, що КПК та КК різних країн суттєво відрізняються по складу, об'єму та акцентах.

Так, кримінально-процесуальне право Німеччини одне із найстабільніших у Європі. Кримінально-процесуальний кодекс 1887 року і нині діє в редакції від 7.04.1987 р. Йому притаманні такі принципи: незалежність суддів; розподіл функцій обвинувачення та вирішення справ; створення самостійної прокуратури; гласність та усність судового розгляду; участь у кримінальному правосудді народних представників (шефенів та присяжних); заборона "повороту до гіршого"; вільна оцінка доказів, захист прав та свобод особи від зловживань та свавілля у кримінальному судочинстві. Зараз німецьке законодавство велику увагу приділяє питанням ресоціалізації злочинців, прогнозуванню подальшого розвитку особи підсудного; виникає необхідність дослідження великого обсягу інформації про особу підсудного, знання його особистої психології. Тут вагома роль належить психологічним службам. З метою охорони особистих прав підсудного, недопустимо розголошення в суді відомостей про його інтимне життя. Джерелами доказів у німецькому кримінальному процесі є показання свідків, обвинуваченого, потерпілого, які допитуються як свідки; висновки експертів, речові докази. Категорично забороняється використовувати для одержання показань фізичний вплив, тортури, обман, гіпноз, спеціальні препарати. Наприклад, при вмісті алкоголю в крові 4,4 % показання обвинуваченого не можуть бути використані в процесі. Визнання обвинуваченим своєї вини взначається за цариню доказів.

Франція є також прогресивно розвинутою в цьому напрямі державою. У 1959 році вступив в силу новий КПК країни, який відрізняється високим рівнем законодавчої техніки, якістю захисту прав та свобод особи. Джерело доказів становить показання свідків, обвинуваченого, висновки експерта, речові й письмові докази. На відміну від німецького, у французькому кримінальному процесі визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні злочину не є вирішальним доказом і не тягне за собою припинення

дослідження доказів у справі.

Привертає увагу кримінально-процесуальне право Англії, тому що воно є найстарішою процесуальною системою. Її правила характеризуються деякою архаїчністю. Досі в Англії вважаються чинними багато процесуальних актів, прийнятих ще сотні років тому, наприклад, "Велика хартія вольностей" 1215 року, якою англійські юристи обґрунтовують право кожної людини бути судимою собі рівною, а також відомий "Хабеас корпус акт" 1679 року, яким обґрунтовується право кожного обвинуваченого бути залишеним до суду на волі під заставу.

У кримінальному процесі цієї держави пригортає увагу правило, що все недостатньо з'ясоване, не підтвержене доказами й таке, що викликає сумніви, належить тлумачити на користь обвинуваченого. Однак, ці сумніви регулюються жорсткими правилами, які стосуються, в основному, питання про допустимість доказів. Ці правила зводяться переважно до такого: не допустимі свідчення за чутками; свідок, котрий знає будь-які факти від іншої людини, якої немає у суді, не вправі навіть згадувати про ці факти у своїх показаннях. Із цього правила є виключення: свідку дозволяється говорити про те, що він чув від третьої особи про зізнання обвинуваченого. Він може також говорити про повідомлення, які зробила будь-яка людина перед смертю. Не дозволяється зачитувати в суді лист, автора якого неможливо допитати, крім випадків, коли йдеться про письмові показання під присягою. Забороняється задовольнятися гіршими доказами, коли є можливість подати кращі. Не дозволяється перед закінченням процесу доказування і взагалі перед винесенням обвинувального вердикту присяжними доказувати погану репутацію підсудного (його негарні звички або погані риси характеру), бо предметом доказування є факти, а не думка про моральні якості обвинуваченого. Свідка забороняється примушувати відповідати на запитання або вимагати від нього який-небудь документ, якщо він під присягою запевняє, що це потягне за собою обвинувачення його в злочині, накладення на нього штрафу або конфіскацію його майна. Свідок має право відмовитися подавати до суду для огляду документи, які належать йому на праві власності. На відміну від французького законодавства, визнання обвинуваченим своєї вини у вчиненні злочину має вирішальне значення. У разі його зізнання на суді справа не розглядається по суті. Якщо підсудний визнав себе винним, то спору нема, й дослідження доказів вини стає зайвим. Така переоцінка значення зізнання обвинуваченим своєї вини не відповідає інтересам установлення істини в кримінальній справі, оскільки зізнання обвинуваченого, навіть добровільне, нерідко буває неправдивим. Але існують умови, за наявності яких зізнання обвинуваченого є вирішальним доказом його вини: добровільність зізнання, відсутність навіювання, спокуси, погроз, обіцянок, примусу. В момент арешту обвинуваченого поліція зобов'язана попередити його, що все сказане ним, може бути використане проти нього, й що він не зобов'язаний давати показання.

Інтерес викликає також американська правова сис-

тема. Однією з причин є багатонаціональність, великий розмір та адміністративно-територіальній устрій цієї країни. На відміну від Англії, в США кримінально-процесуальне право частково кодифіковано, оскільки вироблені та прийняті Конституція США і конституції штатів. Як і в Англії, численність і різноманітність джерел кримінально-процесуального права в США зумовлюють його запутаність, складність і тим самим підвищують роль адвоката у кримінальному процесі, без якого і потерпілий і обвинувачений безпорадні.

В американському кримінальному процесі у зв'язку з тим, що на обвинувачення не покладено обов'язок всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, виявлення не лише обвинувальних, а й виправдувальних обставин, захисникам доводиться проводити власне розслідування з метою збирання доказів, які виправдовують обвинуваченого або пом'якшують його вину. Як і в Англії, визнання обвинуваченим своєї вини має вирішальне значення. Тому поліція і прокуратура завжди намагаються одержати таке визнання. Професор Гарвардського університету Е.Морган у передмові до Примірного кодексу про докази, узагальнюючи погляди своїх колег, судову практику, стверджував: "Думаючи юристи чітко уявляють собі, що правовий спір не є і не може бути науковим дослідженням, яке здійснюється з метою встановлення істини". Кримінально-процесуальне право США передбачає можливість своєрідної "торгівлі" між обвинуваченням і підсудним, який за згодою обвинувача має право визнати себе винним у вчиненні менш тяжкого злочину, ніж той, який указаний в обвинувальному акті або заяві про обвинувачення. Це так звані "угоди про визнання вини". Суть їх – в укладенні між обвинуваченням і захистом особливої домовленості, відповідно до якої обвинувач зобов'язується переqualіфікувати діяння на менш тяжке, а обвинувачений – визнати свою винність. У США в 90 % кримінальних справ обвинувачені визнають свою вину. Приблизно 50 % зізнань – це результат домовленості між обвинувачем і прокурором. Угоди про визнання вини відбуваються тому, що прокурор може "продати" існуючі в ньому сумніви, викликані нестачею доказів, за більш м'який вирок. Причому "угоди про визнання вини не є таємною операцією, яка здійснюється в темному кутку. Це цілком визнана й відкрита процедура", - пише Д. Карлен [4]. Стосовно питань насильства та впливу на учасників процесу чітко говорить Конституція США ст.4 п.4 "Характер допиту".

Ми бачимо, що у проаналізованих вище документах простежується заборона використання жорстоких методів впливу, як безпосередньо фізичного так і психологічного, для отримання будь-яких доказів. Але на наш погляд, там, де признание вини є головним доказом, закріпленням у документах, регламентуючих діяльність правоохоронних органів, там і виникає можливість використання недозволенних методів впливу на особистість. Хоча при наявній неточності доказів, допустимість абсолютного виявлення істини значно обмежена.

Звернемось до порівняльного аналізу Особливих час-

тин КК окремих держав. Цей момент є показником оцінки важливості та цінності для держави честі, гідності та особистої свободи. Порівнюючи Особливі частини КК, ми спостерігаємо, що склади окремих злочинів в різних країнах хоча і повторюються за сенсом, але ж місце у кодексах займають неоднакове.

Японія є монархією, та із 40 глав Особливої частини, у першу поміщені норми, що передбачають кримінальну відповідальність за посягання на імператорську родину, основи держави, недоторканність житла та гарантію таємниці. Тільки потім розташовуються глави, які встановлюють відповідальність за злочини у сфері економіки та фінансів; проти здоров'я, честі, гідності громадян, злочини проти власності.

Книга 2 КК Голландії, яка теж, як і Японія, є монархією, побудована так, що розділи, що закріплюють відповідальність за злочини проти життя та здоров'я громадян (розділ 19); фізичне ображення (розділ 20); вчинення смерті або тілесних ушкоджень (розділ 21), розташовуються пізніше ніж, демократичні завоювання: гарантії громадських прав та свобод, охорона суспільної моралі та особистої гідності; злочини проти особистої свободи. Таким чином, демократичні завоювання оцінюються вище, ніж життя тих людей, заради яких ці завоювання здобувались.

На відміну від них, книга 2 КК Іспанії, регулюючи подібні питання, акценти розташовує інакше. На перше місце висовується найдорожче, що є у людини – її життя та здоров'я (розділи 1-5). Потім регулюються посягання на свободу особистості (розділи 6-8); розділи 10, 11 гарантують недоторканність життя та житла, честь й гідність особистості. Далі йдуть розділи, що охороняють родинні відносини, і тільки потім - злочини проти Конституції та держави. Таким чином, підкреслюється, що головне для держави – це упорядкування життя суспільства, яке складається із окремих громадян. Тобто законодавство та Конституція знаходяться на службі кожної особи цієї країни.

Для контрасту – звернемось до КК Німеччини. На перше місце знов висовується держава. Із тридцяти розділів Особливої частини злочини проти життя та тілесної недоторканності, особистої свободи займають лише 16, 17, 18 місця. Перші розділи містять злочини проти миру, держави, безпеки людства, загрози зовнішній безпеці, злочинних дій проти іноземних держав.

В особливій частині КК ННР, яка складається із десяти глав, 4 і 5 оберігають життя та демократичні свободи громадян та їх майнові інтереси. На першому місці знаходяться злочини проти держави та суспільної безпеки [5].

Аналізуючи соціальну значущість правових норм деяких держав, ми дійшли висновку, що ступінь прояву соціальної значущості злочинних діянь неоднакова, та й саме соціальна значущість носить досить несумісних характер. Так, наприклад, у Японії в першу главу поміщені норми, які передбачають кримінальну відповідальність за посягання на імператорську фамілію, а у Іспанії на першому місці знаходяться захист життя та здоров'я особи.

Відзначення такої сумірності міри покарання та рівню соціальної значущості злочину дає можливість побудува-

ли теоретичну модель, яка відображає залежність адекватної міри покарання від ступеню заподіяної шкоди та соціальної значущості злочину (див. рис.).

Рисунок - Співвідношення характеристик правових норм

Проведений нами аналіз зв'язків між сформульованими характеристиками показує, що у деяких випадках порушується суворість сумірності цих характеристик відносно побудованої теоретичної моделі. Допустимість такого відхилення є досить природним явищем у законодавствах різних держав, порівняння яких нами було здійснено. Але міра відхилення відносно теоретично встановленого рівня в різних законодавчих системах неоднакова. Саме цей показник відхилення і відображає несумісність КК різних

держав. Така методика може бути ефективним інструментом порівняння законодавчих систем багатьох країн.

Звідси, тільки впорядкувавши співвідношення таких характеристик правових норм, як соціальна значущість злочину, міра прояву і міра покарання, можна казати про можливість порівняння правових норм, що є необхідною умовою побудови оптимального міжнародного співробітництва, заснованого на адекватному психологічному сприйнятті цих параметрів населенням кожної країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Осятинский В. Введение в концепцию прав человека // Карта. –2000. -№ 12. –С.21-23.
2. Рабинович П.М. Межі здійснення прав людини загальнотеоретичний аспект // Вісник Академії правових наук України. –1996. -№ 6. –С.5-13.
3. Нерсесянц В.С. Философия права: Учебник. –М.: ИНФРА-НОРМА-М, 1997. –652 с.
4. Карлен Д. Американские суды: система и персонал. –М., 1972. –175 с.
5. Корчагин А., Иванов А. Краткая характеристика особенной части уголовного права зарубежных стран // Уголовное право. –2002. -№ 2. -С.37-38.

Надійшла до редколегії 23.03.2004

МИЛОРАДОВА Н.Е. АНАЛИЗ ОТОБРАЖЕНИЯ МЕТОДОВ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ В ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ СИСТЕМАХ НЕКОТОРЫХ СТРАН
Рассматриваются характеристики и соотношения правовых норм в действующих законодательствах некоторых стран.

***

MILORADOVA N.E. THE ANALYSIS OF DISPLAY OF METHODS OF PSYCHOLOGICAL INFLUENCE IN LEGISLATIVE SYSTEMS OF SOME COUNTRIES
Characteristics and parities of rules of law in current legislation's of some countries are considered.

О.П. МИРОШКО

Національний університет внутрішніх справ

УДК 159.9:343.326

ПСИХОЛОГІЯ ТЕЛЕФОННОГО ТЕРОРИЗМУ: ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

З огляду на небезпеку тероризму подано узагальнений психологічний портрет телефонного злочинця та пов'язані з його забезпеченням проблеми.

Тероризм відноситься до числа самих небезпечних і важко прогнозованих явищ сучасності, що здобуває все більш різноманітні форми і загрозливі масштаби. Терористичні акти викликають людські жертви, призводять до

руйнування матеріальних і духовних цінностей, виникнення військових і політичних конфліктів.

У Кримінальному кодексі України (стаття 258) даються визначення: тероризму, терористичному акту і (стаття